

УДК 314.151.3-054.73(430.1+436=161.2):316.347“1945/1955”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2020.01.014>

КОБЧЕНКО КАТЕРИНА

кандидат історичних наук, науковий співробітник Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОВСЧЕНКО KATERYNA

a Ph.D. in History, a research fellow at Taras Shevchenko Kyiv National University Philosophical Faculty the Center of Ukrainian Studies

Бібліографічний опис:

Кобченко, К. (2020) Українці в епоху Ді-Пі: від культури повсякдення до творення (транс)національної громади. *Народна творчість та етнологія*, 1 (383), 14–22.

Kobchenko, K. (2020) Ukrainians at the DP-Epoch: From Everyday Culture to the Creation of (Trans)national Community. *Folk Art and Ethnology*, 1 (383), 14–22.

УКРАЇНЦІ В ЕПОХУ ДІ-ПІ: ВІД КУЛЬТУРИ ПОВСЯКДЕННЯ ДО ТВОРЕННЯ (ТРАНС)НАЦІОНАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Анотація / Abstract

Короткий «таборний період» 1945-го – початку 1950-х років, коли понад 200 тис. українських переміщених осіб, уникнувши примусової репатріації до СРСР, перебували на теренах Західної Німеччини й Австрії, має непересічне значення в історії української еміграції ХХ ст. У цьому відтинку часу вперше в тісному контакті зійшлися, розділені впродовж століть, мешканці різних частин України, колишні польські й радянські (у меншості) громадяни, а також представники «старої» (міжвоєнної) еміграції – особи з різними політичними поглядами, відмінним (між)воєнним досвідом, різного віку та рівня освіти.

Вирішальним фактором для об'єднання цієї гетерогенної групи у транснаціональну спільноту виступала українська національна ідентичність її представників, а також позиція відстоювання державної незалежності України. В умовах таборів Ді-Пі, під військовою адміністрацією союзників, українські переміщені особи користувалися політичною свободою, неможливою в радянській Україні, що знайшло вияв у бурхливих процесах політичного й інтелектуального життя, у розвитку національних навчальних і наукових структур.

Короткий, проте насичений подіями «таборний період» вирізняється амбівалентними процесами консолідації та конфліктизації, виявами порозуміння або ж взаємної недовіри. За цих обставин мали місце спроби осмислення та вироблення різними політичними силами стратегій боротьби за державно-територіальне й ідейне визволення України, адже нові політичні реалії ставили перед екзильними політиками нові виклики, на які доводилося шукати відповідей. Водночас активно розвивалося культурне життя: значні інтелектуальні сили, що опинилися в еміграції, докладали зусиль для національної консолідації строкатої громади й виховання молоді.

У статті окреслено основні риси, що визначали характер діяльності й особливе значення української громади переміщених осіб (Ді-Пі) як транснаціональної спільноти, та визначено роль і місце цього періоду як у загальному розвитку української еміграції, так і в українській історії ХХ ст. загалом. Виявлено, що ключові процеси політичного

й інтелектуального характеру, які відбувалися в середовищі української еміграції впродовж другої половини ХХ ст., мали витоки в її «таборовому періоді».

Ключові слова: українська еміграція, третя хвиля, переміщені особи (Ді-Пі), табори Ді-Пі, Друга світова війна, західні союзники, окупаційні зони, Німеччина, Австрія.

A short *camp period* from 1945 until the beginning of the 1950s is of an outstanding significance in the history of the 20th century Ukrainian emigration. About 200 thousand of Ukrainian Displaced Persons (DP) who have avoided forced repatriation to the USSR were found on the territories of Western Germany and Austria. The population of different parts of Ukraine, former Polish or (in minority) Soviet citizens and also the representatives of old (interwar) emigration, the persons with different political views, distinct (inter)war experience, of different age and educational level, divided for centuries, have joined here in a close contact for the first time.

Ukrainian national identity of the representatives and the idea of state independence of Ukraine have become the decisive factors for the consolidation of this heterogeneous group into the transnational community. In the conditions of DP-camps, under the military administration of the allies, Ukrainian DPs have been able to enjoy political freedom impossible in the Soviet Ukraine. It has been shown in the active processes of political and intellectual life, in the development of national scientific and educational institutions.

This short period is also full of events and ambivalent processes of consolidation and conflictization, manifestations of mutual understanding or, vice versa, distrust. In such situation different political groups have tried to develop their strategies of struggle for state and ideological liberation of Ukraine, since new realities put the exile politicians before new challenges they have to confront. At the same time intensive processes of cultural life have taken place, while significant intellectuals among the DPs make efforts for the national consolidation of heterogeneous community and youth upbringing.

The main peculiarities of the activities and special significance of Ukrainian group of Displaced Persons as transnational community are analyzed in the article; the importance and place of this period both in the general development of Ukrainian emigration and in the Ukrainian history of the 20th century altogether are defined. It is shown, that the key processes of political and intellectual nature, which have taken place in the milieu of Ukrainian emigration during the second half of the 20th century have their origins in the *camp period*.

Keywords: Ukrainian emigration, the Third Wave, Displaced Persons (DP), DP-Camp, World War II, Western Allies, occupation zones, Germany, Austria.

Вступ. Відносно нетривалий період (з літа 1945-го до, формально, 1953 року, коли на теренах Німеччини й Австрії під орудою окупаційної адміністрації західних союзників перебували тисячі українців) має особливе значення як для української еміграції, так і для історії України ХХ ст.

Безпосередньо після завершення Другої світової війни на теренах колишнього Третього Райху перебувало, за даними більшості джерел, понад 2 млн українців [6, с. 37]. Значну частину з них становили колишні примусові робітники, з яких більшість повернулася додому добровільно, а деякі – з огляду на примусову репатріацію, яку влада СРСР застосувала до своїх громадян. У підсумку, після масових репатріаційних хвиль другої половини 1945-го – початку 1946 року в західних окупаційних зонах у статусі переміщених осіб (далі – Ді-Пі, від англ. DP – *Displaced Persons*) залишилося понад 200 тис. українців [6, с. 38; 8, р. 42], які відкидали можливість повернення в Україну

та перспективу життя в умовах радянського режиму. Ця група і становить об'єкт аналізу нашого дослідження, мета якого – визначення основних рис, тенденцій, проблем життя і діяльності та здобутків цієї групи, а також окреслення значення періоду Ді-Пі в житті українства.

Непересічний характер цього періоду зумовлений насамперед тим, що в середовищі українських Ді-Пі уперше за багато десятиліть і навіть століть у тісному контакті зійшлися представники Центрально-Східної і Західної частин України, колишні польські й радянські (у меншості) громадяни, а також представники «старої» (міжвоєнної) еміграції. Разом опинилися особи з різними політичними поглядами, відмінним (між)воєнним досвідом, різного віку та рівня освіти, які до цього часу ніколи не жили в цілісній, тим паче власній державі, про побудову якої вони мали дещо різні уявлення. Єдиними об'єднавчими принципами для членів цієї спільноти були українська національна іден-

тичність, а також антикомуністичні настрої та вороже ставлення до радянського режиму, хоча досвід життя при ньому в східних і західних українців помітно різнився.

Ця спільнота мала виробляти принципи співіснування в умовах експатріації як транснаціональна громада, що було її головною особливістю. До того ж українці стояли перед необхідністю внутрішньої трансрегіональної взаємодії, мислення категоріями соборної України й подолання регіональних обмежень, що не завжди відбувалося без проблем, насамперед у політичних питаннях. На відміну від українців на теренах УРСР, у якій після Другої світової війни було об'єднано східних і західних українців, однак на умовах радянської однопартійної диктатури й ідеологічного тиску, українці у «вільному світі» жили за принципами політичного плюралізму та свободи слова, що робить досвід цієї спільноти (як позитивний, так і, зрештою, негативний) унікальним, адже лише в ній могли на конкурентній основі розвиватися національні політичні ідеї та культурні течії, які становлять не лише частину загальнонаціонального інтелектуального спадку, але й значний дослідний інтерес. Короткий період Ді-Пі мав, у певному сенсі, вирішальне значення для подальшого життя представників цієї громади на різних континентах.

Українські переміщені особи: склад і особливості

Попри те, що українці становили одну з найчисельніших національних груп серед Ді-Пі, їхнє становище на початковому етапі ускладнювалося проблемою їх невизнання як окремої самостійної національної спільноти, адже спершу західні союзники в питаннях репатріації керувалися принципом громадянства, а українці були або радянськими, або колишніми польськими (вихідці з Галичини) громадянами [8, р. 47–52]. Останні перебували в дещо кращому становищі, оскільки принцип примусової репатріації до СРСР мешканців колишніх (до 1939 р.) польських територій, попри претензії радянської влади,

до них не застосовували¹. Цей факт, разом з коротшим періодом радянського панування на теренах Західної України, спротивом йому та загальними антирадянськими настроями населення, а також кращими можливостями втечі на Захід у суто географічному сенсі, зумовив чисельну перевагу західних українців серед українських Ді-Пі на рівні майже двох третин від їхньої загальної кількості. Історик Т. Гунчак, який пройшов через табори Ді-Пі у підлітковому віці, згадував: «...небезпека спіткала нас у Фісені², коли приїздили радянські репатріаційні комісії. Вони намагалися переконати американців, що ми є радянські громадяни і повинні повертатися додому. Я пригадую, як люди втікали, аби не потрапити до Радянського Союзу. Були навіть випадки, як дехто закінчував життя самогубством, аби не повертати в комуністичне царство темряви. Серед переселенців було більше колишніх громадян Польщі, з Радянського Союзу було менше людей. В усякому разі, українці з Галичини та інших Західних земель, переживши тоталітарний режим комуністів 1939–1941 років, робили все, щоби туди не повертати» [2, с. 28]. Отже, регіональне представництво українців серед переміщених осіб було диспропорційним, зі значним переважанням вихідців з Галичини, порівняно з теренами Великої України, тобто маленькою «копією України» Ді-Пі-спільноту, принаймні в цьому сенсі, назвати не можна.

Іншою ознакою української громади «скитальців», як охарактеризували себе українські Ді-Пі, була значна кількість інтелектуалів серед її членів – вихідців з обох частин України, котрі покинули батьківщину, будучи свідомими противниками радянського режиму або навіть його жертвами. Окрім науковців, яких Л. Винар нарахував серед українських Ді-Пі майже 200 [1], кола інтелігентів були представлені письменниками, учителями та журналістами. Саме ця група стала важливим промоутером активних процесів наукового й культурного життя, а також національного виховання в середовищі українських Ді-Пі.

Окрім вищеназваної значної групи інтелектуалів, а також ширших кіл біженців, які покинули Україну перед контрнаступом Червоної армії, до українських емігрантів належали ті з колишніх примусових робітників, військовополонених та в'язнів нацистських концтаборів, які уникнули репатріації, колишні вояки Української повстанської армії (далі – УПА), а також представники попередньої хвилі еміграції різного політичного спрямування, які в міжвоєнний час перебували в країнах Європи.

Загалом спільнота українських переміщених осіб була, з уже озвучених нами причин, здебільшого гетерогенною, що зумовлено різним попереднім досвідом її членів. Строкатість громади довершувалася співіснуванням у ній представників двох конфесій – греко-католицької і православної, а також наявністю представників менш чисельних груп протестантів. Міжконфесійні відносини українців формувалися по-різному, і значну роль тут відігравала позиція священників в окремих таборових громадах. Відтак картина загальної співпраці і взаємодії представників двох християнських церков затьмарювала й випадки взаємного невизнання чи сегрегації.

Неоднорідність громади Ді-Пі дослідники вважають однією з її головних рис, яка водночас надавала їй певної репрезентативності, що становить широкий соціальний зріз, у якому «неписьменні й інтелектуали, селяни і професори, православні й уніатикатолики (та окремі баптисти), російсько- й україномовні, примусові робітники і колаборанти, бідні і (колись) багаті, праворадикали-націоналісти й окремі прибічники роздріблених лівих груп жили за сусідніми дверима, якщо не на сусідніх ліжках» [7, s. 233].

Оскільки українцям доводилося відстоювати свою окремішність як національної групи, декларування власної українськості не давало жодних преференцій, натомість обіцяло певні труднощі та наражало на додаткові небезпеки, що стосувалося насамперед радянських громадян. Відтак належність до українських Ді-Пі була для значної кількості

її членів результатом свідомого вибору, за умов, коли для деякого із західних українців існувала спокуса приєднатися до польської спільноти (що убезпечило б від репатріації), а для наддніпрянців – «розчинитися» в середовищі строкатої російської еміграції або й повернутися додому.

Українські Ді-Пі – між консолідацією і дезінтеграцією

1. *Політична сфера.* Для представників громади об'єднуючими факторами слугували, окрім української ідентичності, також політичні ідеї: прагнення незалежної України і ворожість до радянського комуністичного режиму. Представництво політично мотивованих емігрантів, свідомих противників СРСР, у середовищі українських Ді-Пі було значним і сягало 30–40 % від чисельності членів громади [8, р. 77]; але й серед решти було чимало тих, хто співчував політичним ідеям та в той чи інший спосіб підтримував їх. Спільна ж мета ідейно строкатої і політичної, за своїм характером, української еміграції була подвійною і передбачала як досягнення державної незалежності України, так і її звільнення від комуністичного режиму.

Проте цими, загальними, прагненнями політична єдність різних сил обмежувалася, адже в «таборовому періоді» на теренах західних окупаційних зон Німеччини й Австрії зустрілися представники майже всіх українських урядів та визвольних сил першої половини ХХ ст. зі «старої» (міжвоєнної) і «нової» (повоєнної) еміграцій. Серед них були й члени екзильного уряду Української Народної Республіки (далі – УНР), і гетьманці-державники (хоча гетьман Павло Скоропадський загинув у квітні 1945 р.), і керівники Української держави, проголошеної 30 червня 1941 року у Львові представниками революційної (бандерівської) Організації українських націоналістів (далі – ОУН), й очільники Української головної визвольної ради (УГВР) як політичного керівництва антирадянської визвольної боротьби, що її продовжувала вести УПА на

українських теренах. Цю картину доповнювали представники різних політичних партій як міжвоєнного періоду, так й утворених у таборах Ді-Пі.

Настільки різні політичний досвід і погляди лише ускладнювали політичну взаємодію й ставали приводом для взаємної недовіри, особливо щодо вихідців з радянської України, яких неодноразово підозрювали у прокомуністичних симпатіях та шпигунстві на користь СРСР. Політичні настанови підсилювали особисті амбіції лідерів політичних партій, серед яких було чимало яскравих особистостей. Одним з головних наслідків цієї ситуації стало фактичне формування партій за регіональною ознакою. Так, наддніпрянці, у тому числі ті, хто, подібно до Івана Багряного, у роки Другої світової війни приєднався до лав націоналістів – єдиної дієвої та консолідованої сили, яка представляла і відстоювала українські національні інтереси в ситуації війни та окупації, – по закінченні війни заснували власні партійні осередки, серед яких найвпливовішою стала ліва Українська революційно-демократична партія (УРДП). Політична свобода, насамперед нові умови мирного часу і західних демократій, у яких опинилися політично активні українці, поставили політичні партії перед новими викликами ідейного й організаційного розвитку, що, зрештою, спричинило подальше розшарування і без того складного й строкатого політичного життя екзильних українців.

Основні партійні осередки і тенденції політичного розвитку української повоєнної еміграції постали або намітилися вже в період Ді-Пі: сформувалася низка політичних партій та рухів – від лівих до правих, які, однак, користувалися різним ступенем підтримки з боку представників громади та неоднаковим рівнем впливу на неї. Перед складними викликами стояли насамперед представники націоналістичної течії, уже розколотої на табори ОУН(м) (мельниківців) і ОУН-б (бандерівців). Наслідком не лише міжпартійних конфліктів, але й пошуку нових шляхів розвитку націоналізму (як ідеології, що зародилася в роки зростання

впливу тоталітарних практик) стала поява третього напрямку в націоналізмі – «двійкарів», які згодом репрезентували себе як демократична течія в націоналізмі. При цьому, за оцінкою історика й журналіста І. Кедрина, це був «український унікат, що три взаємоворогуючі політичні партії, чи пак – модною назвою – середовища, виступали все ще під тією самою назвою ОУН, – кожна з них, уважаючи, що це тільки вона є продовжником організації, заснованої 28–31 січня 1929 року у Відні» [3, с. 355].

Результатом непростих міжпартійних стосунків, спроб порозумітися та побудови коаліцій стало остаточне оформлення двох політичних центрів – бандерівської ОУН, яка претендувала на роль загальнонаціонального визвольного руху і користувалася підтримкою значної частини громади, і Державного центру УНР в еміграції на чолі з президентом УНР й екзильним парламентом – УНРадою як представницьким коаліційним органом, що, зрештою, об'єднував решту політичних осередків [4, с. 86–87].

2. *Культурно-освітнє життя.* Перед представниками спільноти переміщених українців, а надто в особі їх інтелектуалів, які відчували власну відповідальність за збереження національної ідентичності членів громади, стояли подвійні завдання – зовнішні і внутрішні. Одне з них – репрезентація громади «назовні» та її офіційні легітимації в очах союзницьких адміністрацій як повноправної національної групи. Цього вдалося досягти, хоча не одразу й не без труднощів, і це визнання знайшло вияв у створенні українських таборів Ді-Пі [8, р. 127–135]. Погіршення відносин між колишніми союзниками – країнами Заходу, з одного боку, і СРСР – з другого, яке призвело до розгортання «холодної війни», сприяло тому, що західні союзники більш уважно поставилися до національного питання неросійських народів СРСР і насамперед до українців.

У питаннях позаполітичного об'єднання українцям вдалося досягти кращої взаємодії, не в останню чергу тому, що таке

об'єднання було передумовою виживання як національної спільноти і захисту своїх прав перед окупаційними адміністраціями. Вирішальну роль тут відігравали загальні надполітичні об'єднання: Центральне представництво української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) й Українське центральне допомогове об'єднання в Австрії (УЦДОА), які стали важливими посередниками у стосунках між громадою і західними союзниками, дещо згодом – між відповідними міжнародними установами у справах біженців: Адміністрацією Організації об'єднаних націй для допомоги і відбудови (далі – УНРРА) та Міжнародною організацією у справах біженців (ІРО), яка 1946 року змінила УНРРА³. Важко не погодитися з дослідником історії українських Ді-Пі-таборів у британській окупаційній зоні Я.-Г. Антонсом у тому, що «цю боротьбу за визнання вели не лише із зовнішніми акторами, також і всередині таборів Ді-Пі з надзвичайною силою тривали незавершені процеси українського націєтворення» [7, с. 228].

У питанні національної консолідації строкатої української спільноти Ді-Пі найбільших успіхів вдалося досягти на ниві виховання й освіти та в культурній сфері загалом. Проте і тут виникали складнощі, зумовлені не стільки змістовними, скільки організаційними причинами, що також були наслідком тривалого міждержавного розмежування українців. На цьому ґрунті постали, радше відродилися, дві наукові спільноти – Українська вільна академія наук (УВАН) і Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), які відповідно продовжували наукові традиції двох частин України; а також і дві журналістські громади – Спілка українських журналістів і Національно-державне об'єднання українських журналістів. І хоча, приміром, частина науковців була членами або співпрацювала в рамках обох закордонних академій, цю практику сепарації не подолано й нині.

Створення в таборах Ді-Пі українських національних шкіл різного рівня стало важливим чинником формування наступної, молодшої, генерації закордонних українців, які нада-

лі змогли не лише загалом успішно інтегруватися в суспільства тих країн, де їм судилося жити, але й зберегли виразну національну ідентичність. Заснування в українських таборах шкіл різного рівня дозволило водночас залучити потужні інтелектуальні сили для справи національного виховання молоді. Проте українські школи неодноразово зазнавали як зовнішньої, так і внутрішньої критики за недостатній рівень знань, пропонований ними, що, загалом, і не дивно за умов, у яких вони працювали. Це стосувалося насамперед вищих шкіл, включно з Українським вільним університетом (УВУ) й Українським технічно-господарським інститутом (УТГІ; що став продовжувачем евакуйованої із чеського м. Подебради Української господарської академії [5, с. 27]), які за рівнем і характером навчання не могли конкурувати з класичними європейськими вищими навчальними закладами. Проте українські школи мали більш комплексні завдання, що виходили за межі фахового навчання, і в цьому сенсі їхнє значення як національних осередків виховання та передання досвіду є величезним. Можливість залучити до шкільного навчання українських дітей (а також потужні інтелектуальні сили педагогів і науковців) стала важливою ланкою в заохоченні до національної традиції освіти молодшого покоління закордонних українців. Про це свідчили як вчителі, так і випускники українських гімназій періоду Ді-Пі. У спогадах І. Кедрин згадав про роки свого викладання в українській гімназії в Іннсбруку, як у непростих умовах Ді-Пі-таборів, завдяки цілісному підходу до оцінки особистості учня і впливу на її формування, вдалося виховати чимало достойних осіб, які пізніше «осягнули високі й почесні становища» [3, с. 412].

Порівняння численних спогадів про період Ді-Пі, залишених представниками різних поколінь українців, переважно засвідчує, що, на відміну від старшої генерації, члени якої несли на собі тягар повсякденних труднощів життя і побуту Ді-Пі, діти і підлітки, оточені увагою дорослих і численними заняттями, як навчальними, так і позашкільними (участь у спортивних чи мистецьких гуртках, або в

діяльності «Пласту»), згадують цей період як хоча і непрости, однак загалом щасливі роки. Т. Гунчак, який у роки Ді-Пі був учнем кількох українських таборових шкіл – у німецьких містах Аугсбурзі, Фюссені та Ландсгуті⁴, відзначив високий рівень викладання, гуманне ставлення вчителів та сумлінні заняття учнів, які усвідомлювали необхідність навчання за тих складних умов як шанс у своєму подальшому житті. «Навчаючись у гімназії в Лянцгуті, я спостерігав відданість українців науці і їх прагнення вчитися навіть у дуже складних умовах тогочасного життя. Де б не оселилися українці після війни, всюди вони творили школи [курсив авт. спогадів. – К. К.]. Одним словом, українці скоріше організували свої школи, будучи переселенцями, ніж німці, які жили на своїй землі. Звичайно, українцям допомагали американці, які також доставляли у школи харчі, деякий одяг. Таким чином ми могли якось виживати» [2, с. 28].

Очевидно, що не лише любов до науки, але й певне забезпечення школярів з боку відповідних установ робило навчання важливою стратегією виживання українців. Водночас не останню роль відіграло прагнення української громади справити позитивне враження на американців, сформувавши в них думку про українців як працелюбну і варту довіри націю, адже не лише життя в таборах Ді-Пі, але й подальша еміграція за океан залежали, значною мірою, від позиції офіційних представників США.

Парадокси й суперечності буття української спільноти Ді-Пі були очевидними й самим її членом: «У політичній ділянці – жалюгідна розхристаність, взаємна нетерпимість, залість, демагогія у полеміці всіх проти всіх... <...> Поруч із цим анархізмом у політичній ділянці – проявився подиву гідний конструктивізм у ділянці організації самобутнього життя у таборах і поза таборами, у ділянках суспільної опіки і культури» [3, с. 454].

Окремо варто згадати роль таборової преси, адже українці відзначилися чи не найбільшою кількістю національної періодики, що становила загалом понад 300 назв. Хоча більша

частина цих видань існувала на рівні кількох номерів, саме в таборовому періоді було засновано низку політичних і партійних органів, котрі стали одними із центральних еміграційних друкованих видань. Творча, насамперед публікаційна, активність інтелігенції була для її представників не лише формою сублімації та подолання життєвих труднощів «скитальців», до яких належали фрустрація й відчуття непевності в майбутньому. Вона була також наслідком усвідомлення необхідності зафіксувати, осмислити й зберегти враження того непересічного історичного моменту, свідками й учасниками якого вони були. Результатом такої діяльності є чималі пласти періодики, мемуарів, частково – епістолярної спадщини, інших документів та свідчень того часу, інформаційний потенціал яких – величезний.

Ведучи мову про успіхи, несправедливо промовчати про проблеми й «темні плями» української історії Ді-Пі, які інколи були досить відчутними і шкодили не лише окремим членам громади, але й «зовнішньому» враженню про неї. Табори, у яких проживала більшість українських переміщених осіб, становили свого роду «комуні», де тісний контакт між їхніми мешканцями був певним випробуванням і особливо чітко виявляв їхні як позитивні, так і негативні риси. До останніх належали непорозуміння, чвари, а надто донощицтво, яке І. Кедрин назвав «прикрою сторінкою української вдачі», що процвітало, зокрема, «в скитальських таборах, у країнах нового поселення і діаспорі» [3, с. 498], і про яке неодноразово, прямо чи опосередковано, згадано й у інших спогадах.

Упродовж відносно короткого періоду українські «скитальці» пережили зміну настроїв і життєвих перспектив, перехід від сподівань на швидке повалення радянського режиму під час війни західних союзників проти СРСР і швидке повернення додому (на яке багато хто сподівався по закінченні Другої світової війни) до необхідності тривалого протистояння з радянським режимом під час «холодної війни» та перспективи інтегруватися в життя інших країн.

У цьому сенсі період Ді-Пі став для багатьох вирішальним і переломним моментом, періодом набуття досвіду, який вплинув на подальше життя в еміграції.

Висновки. Час, проведений у таборах Ді-Пі (у яких перебувала більшість переміщених українців), був у багатьох сенсах важливим етапом в історії української повоєнної політичної еміграції. Період, що тривав менше, ніж десятиріччя, за змістом і насиченістю подій, які відбулися в ньому, став формою накопичення досвіду й акумуляції потенціалу – організаційного й ідейного. Надалі він реалізовувався і знаходив своє втілення в різних формах діяльності української еміграції впродовж повоєнного періоду – аж до розпаду СРСР і проголошення незалежної України – подій, які становили сенс та ідейний зміст зусиль представників повоєнної еміграції і належали до її найбільших сподівань.

Українська громада Ді-Пі, ставши початковою формою третьої хвилі еміграції, була альтернативною спільнотою українців, яка у «вільному світі» зберегла й породила чимало явищ національного культурного, інтелектуального і політичного життя. Звичайно, варто врахувати, що діяльність української громади відбувалася в умовах біполярного світу, політичні погляди її членів були детерміновані станом «холодної війни» й антикомуністичним протистоянням, у якому екзильні українці виступали на боці західних демократій як своїх «природних союзників» (хоча й не завжди погоджувались із позицією західних урядів в «українському питанні»), у той час, як контакти з Радянською Україною та знання емігрантів про події в ній залишалися обмеженими.

Значення досвіду і доробку українців третьої хвилі еміграції для відбудови сучасної України ще не до кінця осмислене й оцінене навіть попри те, що значна частина інтелектуальної і культурної спадщини повоєнної еміграції відкрита для України або й досліджена. Окрім безпосереднього творення національно-забарвленого культурного продукту, представники української еміграції

здійснили неоціненний внесок у винесення українського питання на порядок денний західних країн і змушували владу СРСР реагувати на створювані ними виклики.

Українська «планета Ді-Пі», як влучно означив її У. Самчук, насправді була повноцінним національним світом за всеохопністю процесів, що відбувалися в ньому. Короткий, однак насичений подіями період позначився амбівалентними процесами консолідації та конфліктизації, виявами порозуміння або ж взаємної недовіри. У цій обстановці мали місце спроби осмислення та вироблення різними політичними силами стратегій боротьби за державно-територіальне й ідейне визволення України, адже нові політичні реалії висували перед екзильними політиками виклики, на які доводилося давати відповіді. Водночас українські митці та інтелектуали, услід за Ю. Шевельовим, убачали в еміграції не стільки трагедію, скільки шанс для національної культури піднятися на новий рівень, вийти за вузькі рамки «хуторянства» і відкрити себе світу та його культурним впливам.

Попри перелічені складнощі, період Ді-Пі мав вирішальне значення для подальшої діяльності української політичної еміграції, розсіяної по різних континентах, яка на початку 1960-х років становила майже 2 млн осіб у світі і стала потужним репрезентантом українства по інший бік «залізної завіси». Саме період Ді-Пі став свого роду «плавильним котлом», у якому, на підставі попереднього досвіду, народжувалися нові ідейні засади й організаційні форми майбутньої діяльності еміграційної громади, які отримали подальший розвиток у різних країнах, однак у взаємозв'язку між їхніми українськими діаспорами. Емігранти нової хвилі дали ідейні поштовхи життю «старих» еміграційних громад на різних континентах, і цей інтелектуальний та організаційний потенціал втілювався представниками діаспори весь час – до проголошення Україною незалежності в 1991 році, а після відновлення української держави мав вплив на її становлення, який ще очікує на відповідну оцінку.

Примітки

¹ Для радянських громадян діяли рішення Ялтинської конференції (від лютого 1945 р.) про їх примусову репатріацію з окупованих теренів Німеччини й Австрії до СРСР. Окрім виконання офіційних зобов'язань, західні союзники самі були зацікавлені якнайшвидше вирішити долю принаймні більшості з тих мільйонів іноземців, які по завершенні війни перебували на теренах

зруйнованої Німеччини, і яких фактично утримували їхні визволителі.

² м. Фюссен (нім.: *Füssen*).

³ Відповідно англ.: *United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA)*; *The International Refugee Organization (IRO)*.

⁴ Нім.: *Augsburg, Füssen, Landshut*.

Список використаних джерел

1. Винар Л. Відродження українського наукового життя після Другої світової війни: 1945–1952. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Історичні науки. 2007. Т. 9. С. 60–71.
2. Гунчак Т. Мої спогади – стежки життя. Київ : Дніпро, 2005. 200 с.
3. Кедрин І. Життя–події–люди. Спомини і коментарі. Нью-Йорк : Видавнича кооператива «Червона калина». 1976. 724 с.
4. Кобченко К. Українська еміграція після Другої світової війни: історія кризь призму ідейно-політичних конфліктів. *Українознавчий альманах*. 2019. Вип. 24. С. 84–91.
5. Кобченко К. Український технічно-господарський інститут у Регенсбурзі – Мюнхені: до історії творення

національної політехніки в еміграції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Українознавство. 2016. Вип. 18. С. 25–28.

6. Подоб'єд О. Українська планета Ді-Пі: культура та повсякдення. Житомир : Вид. О. О. Євенок. 2018. 396 с.

7. Antons J.-H. Ukrainische Displaced Persons und ihr Kampf um nationale Identität. In: *Freilegungen. Displaced Persons: Leben in Transit: Überlebende zwischen Repatriierung, Rehabilitation und Neuanfang* / Rebecca Boehling, Susanne Urban und Rene Bienert. Göttingen : Wallstein, 2014. S. 228–240.

8. Dyczok M. The Grand Alliance and Ukrainian Refugees. Basingstoke, Houndmills: Macmillan Press ; New York : St. Martin's Press, in association with St. Antony's College, Oxford 2000. 278 p.

References

1. VYNAR L. (2007) Revival of Ukrainian Scientific Life after WWII: 1945–1952. *Scientific Proceedings of the Ostroh Academy National University. Historical Sciences*. Vol. 9, pp. 60–70.
2. HUNCHAK T. (2005) My Memoirs – My Pathways of Life. Kyiv: Dnipro, 200 pp.
3. KEDRYN I. (1976) Life-Events-People. Memoirs and Comment. New York: Publishing Cooperative Society “Chervona kalyna”, 724 pp.
4. KOBCHENKO K. (2019) Ukrainian Emigration after World War II: History in the Light of Ideological and Political Conflicts. *Almanac of Ukrainian Studies*, Issue 24, pp. 84–91.
5. KOBCHENKO K. (2016) Ukrainian Technical-Economic Institute in Regensburg-Munich: To the History of Creation of the National Polytechnic in Emigration. *Bul-*

letin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Ukrainian Studies. Issue 18, pp. 25–28.

6. PODOBIED O. (2018) Ukrainian DP Planet: Culture and Everyday Life. Zhytomyr: publisher O. O. Yevенок, 396 pp.

7. ANTONS J.-H. (2014) Ukrainische Displaced Persons und ihr Kampf um nationale Identität. In: *Freilegungen. Displaced Persons: Leben in Transit: Überlebende zwischen Repatriierung, Rehabilitation und Neuanfang* / Rebecca Boehling, Susanne Urban und Rene Bienert. Göttingen: Wallstein, S. 228–240.

8. DYCZOK M. (2000) The Grand Alliance and Ukrainian Refugees. Basingstoke, Houndmills: Macmillan Press; New York: St. Martin's Press, in association with St. Antony's College, Oxford, 278 pp.